

Magdalena Marzec-Jóźwicka
Katolicki Uniwersytet Lubelski

**Wybrane sposoby czytania
Tryptyku rzymskiego Jana Pawła II
na zajęciach literackich
w szkole ponadpodstawowej**

Zatoka lasu zstępuje
w rytmie górskich potoków...
Jeśli chcesz znaleźć źródło,
musisz iść do góry, pod prąd.
Przedzieraj się, szukaj, nie ustępuj (s. 510)¹

Wprowadzenie

Wśród utworów dedykowanych nastolatkom pojawiły się teksty Jana Pawła II. Ich wprowadzenie spotkało się z żywą reakcją polonistów. Jeden z nich stwierdził:

W przypadku Jana Pawła II mówimy o dziełach filozoficznych i niewątpliwie bardzo niskiej jakości dziełach literackich, które w ogóle nie powinny pojawić się w kanonie lektur. Tym bardziej, że mówiło się, że nowy wybór ma promować piękno literatury, piękną polszczyznę. Na pewno Jan Paweł II jako poeta, twórca literatury nie promuje żadnej z tych dziedzin. Dzieła zaś filozoficzne i religijne powinny być czytane na lekcjach religii (...). Nie muszą być obecne w nauczaniu języka polskiego. Zdaję sobie sprawę, że są to lektury uzupełniające. Ale to pierwszy krok, żeby za chwilę stały się obowiązkowe – wyraźny sygnał, że są istotne i trzeba o nich nauczać².

¹ Wszystkie cytowane fragmenty utworów pochodzą z wydania: WOJTYŁA K., *Poezje, dramaty, szkice*. JAN PAWEŁ II, *Tryptyk rzymski*, wstęp M. SKWARNICKI, wybór i układ z upoważnienia Autora M. SKWARNICKI, J. TUROWICZ, Kraków, Wydawnictwo Znak, 2004.

² IGIELSKA B., *Nowa lista lektur – jeszcze większy nacisk na religię i patriotyzm. Wywiad z Pawłem Leckim* [online], <https://www.prawo.pl/oswiata/lista-lektur-2021-r-wywiad-z-pawlem-leckim,508829.html>, [dostęp: 12.10.2022].

W artykule postanowiłam ustosunkować się do tej wypowiedzi. Moim celem jest zaprezentowanie różnych sposobów czytania *Tryptyku rzymskiego*, kontaminujących osiągnięcia dwu najczęściej wykorzystywanych w szkolnej pracy z tekstami literackimi kierunków metodologicznych, tj. strukturalizmu oraz intertekstualności³.

Poezja Jana Pawła II nie jest łatwa. Nie znaczy to jednak, że nie ma dla niej miejsca we współczesnej edukacji. Jak pisał Marek Skwarnicki, obcowanie z nią „wymaga wysiłku umysłowego i duchowego, niejako współpracy z autorem w odkrywaniu, poznawaniu i adorowaniu tajemnicy związków człowieka z Bogiem i świata natury z Nieskończonością”⁴. Praca z utworami Papieża stanowi wyzwanie zarówno dla nauczycieli literatury, jak i dla uczniów. Dzięki wierszom zawartym w *Tryptyku...* młodzieży zyskują jednak szansę lepszego poznania postaci Polskiego Świętego, uznawanego za autorytet moralny przez kolejne pokolenia Polaków. Jak konstatował Skwarnicki, „nie ma innych tekstów Karola Wojtyły, które by ukazywały nurt jego życia wewnętrznego i wiele skrytych myśli i przeżyć natury mistycznej, jak tylko właśnie poezja”⁵.

Tryptyk rzymski można określić interesującym, ważnym i powracającym do niego wielokrotnie, za każdym razem na nowo interpretującym jego sens. Można też nie odkryć w nim niczego niezwykłego i odłożyć refleksję nad nim na inny czas. Bywają czytelnicy, którzy na poezji Papieża nie pozostawiają przysłowiowej suchej nitki, nazywając Ojca Świętego „prekursorem księżowskiej grafomanii”⁶. Mają do tego prawo, bo przecież odbiór poezji jest sprawą indywidualną. Warto jednak podkreślić, że ukazanie się tego małego, bo zaledwie kilkunastostronicowego poematu – jedynego w biografii Karola Wojtyły jako papieża – było prawdziwym wydarzeniem literackim.

Czytelnicy, w tym pisarze i krytycy literatury, dostrzegli w papieskich wierszach wiele godnych uwagi jakości aksjologicznych. Czesław Miłosz nazwał poemat „wielką pochwałą sztuki i poezji”, utworem niesłychanie antropocentrycznym, choć niedoskonałym warsztatowo⁷, a Stefan Sawicki użył w stosunku do niego określenia poetycka summa o Bogu doświadczanym od strony człowieka. Podkreślano egzystencjalny, medytacyjny, odnoszący czytelników do tajemnicy istnienia charakter papieskich wierszy, ich obrazowość, malarskość języka i kompozycji⁸, tekstową niejednorodność i myślową niejednoznaczność, co Tomasz Garbol tłumaczył faktem pisania o Bogu –

³ Zob. PILCH A., *Kierunki interpretacji tekstu poetyckiego. Literaturoznawstwo i dydaktyka*, Kraków, Księgarnia Akademicka, 2003.

⁴ Zob. SKWARNICKI M., *Poetycka droga Papieża Wojtyły*, [w:] Wojtyła K., *Poezje, dramaty, szkice...*, s. 11.

⁵ Tamże, s. 14.

⁶ PRUSZCZYŃSKI R., *Ojciec, nie pisz*, [online], <https://xiegnia.pl/artykuly/felieton/ojciec-nie-pisz/>, [dostęp: 16.10.2022].

⁷ STANOWSKA-CICHOŃ B., dz. cyt.

⁸ Głosy te pojawiły się podczas sesji poświęconej poematowi, która odbyła się na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim 10 kwietnia 2003 roku. Zob. RITTER C., *Tryptyk Rzymski – pierwsze interpretacje. Sesja wokół Tryptyku Rzymskiego, Lublin, KUL, 10 IV 2003. Sprawozdania*, plik PDF, s. 459-461, [online], https://dlibra.kul.pl › Content › 32439__Ritter--C..., [dostęp: 12.10.2022].

Tajemnicy, Bycie Niewypowiedzianym⁹. Analizowano pasjonującą tematykę *Tryptyku...*, określaną jako pytania o Boga, Jego istotę i naturę, a także rozwijanie i pogłębianie zagadnienia relacji między Stwórcą a człowiekiem¹⁰. Pojawiły się stwierdzenia, że dzięki Janowi Pawłowi II poezja przemówiła do ludzi, stała się społecznie rozpoznawalna, zaciekawiła czytelników, którzy sięgnęli po nią z różnych przyczyn, również z ciekawości i szacunku względem Papieża¹¹.

Młódzież słyszy o Janie Pawle II na co dzień. Jak pisał o. Maciej Zięba, „generacja młodych Polaków jest zmęczona liczbą obchodów rocznic, akademii, prelekcji, uroczystości, monumentów, rond, ulic, alei, bulwarów, mostów, kładek, szpitali, przychodni, żłobków, przedszkoli, szkół, uniwersytetów, a także centrów oraz szlaków górskich, wodnych czy lądowych im. Jana Pawła II. Na taki przesyt zawsze reaguje się ironią¹². W ostatnich miesiącach często poruszany był w mediach temat wiedzy polskiego Świętego na temat pedofilii w Kościele¹³. Młodzi ludzie stali się świadkami burzliwych dyskusji, trudnych debat, słownych przepychanek obrońców i oskarżycieli Papieża Polaka. W wypowiedziach osób publicznych niejednokrotnie pojawiała się sformułowanie, które, co warto podkreślić, weszło też do języka młodych, czyli „odjaniepawlić”. Posiada ono wyraźnie pejoratywny wydźwięk, a oznacza robienie rzeczy nonsensownych, niekiedy szkodliwych dla innych. Czasami używane jest też w celu wyrażenia zdziwienia lub stosowane jako wulgaryzm¹⁴. Choćby z tego względu jest o czym z nastolatkami rozmawiać. Sensownie przeprowadzone zajęcia literackie, poświęcone papieskiej poezji, stwarzają szansę pokazania polskiego Świętego i jego widzenia Boga, człowieka i natury z innej perspektywy: nie postaci z pomnika, ale osoby mądrej i otwartej na ludzi, kapłana i poety, który został papieżem¹⁵.

Utwory *Tryptyku rzymskiego* można pokazać młodym czytelnikom na różne sposoby, co udowadniam w dalszej części artykułu. Refleksja nad nimi niewątpliwie in-

⁹ GARBOL T., *Tryptyk – nie tylko – rzymski*, „Ethos”, 2003, nr 1-2, s. 413.

¹⁰ BORKOWSKI A., *Trudny dialog człowieka i Księgi. Jan Paweł II: "Tryptyk rzymski". Medytacje*, plik PDF, s. 15, [online], <https://repozytorium.uph.edu.pl>, [dostęp: 12.10.2022].

¹¹ SOCHOŃ J., *Natura – kultura – widzenie Jana Pawła II. Poszukiwanie Początku*, [online], <https://www.recogito.eu/natura-kultura-widzenie-jana-pawla-ii-poszukiwanie-poczatku/>, [dostęp: 14.10.2022].

¹² ZIĘBA M., *Nie potrzeba pomników z kamienia. 10 lekcji Jana Pawła II*, [online], <https://wszystkocoinajwazniejsze.pl/o-maciej-zieba-op-nie-potrzeba-pomnikow-z-kamienia-10-lekcji-jana-pawla-ii/>, [dostęp: 15.10.2022].

¹³ Zob. MAJMUREK J., *Tuszowanie pedofilii to najmniejszy problem z Janem Pawłem II*, [online], <https://krytykapolityczna.pl/kraj/tuszowanie-pedofilii-problem-z-janem-pawlem-ii/>, [dostęp: 18.07.2023], *Jan Paweł II a pedofilia*, [online], <https://jp2online.pl/publikacja/jan-pawel-ii-a-pedofilia;UHVibGljYXRpb246OTA=>, [dostęp: 18.07.2023]; STEMPIN A. A., *Karol. Człowiek, który nie był wyjątkiem. O odpowiedzialności Jana Pawła II za tuszowanie pedofilii*, [online], <https://oko.press/karol-czlowiek-k-tory-nie-byl-wyjatkciem-o-odpowiedzialnoscii-jana-pawla-ii-za-tuszowanie-pedofilii>, [dostęp: 18.07.2023].

¹⁴ *Odjaniepawlić/odjaniepawlić (się)*, [online], <https://sjp.pwn.pl/mlodziejowe-slowo-roku/haslo/odjaniepawlac-odjaniepawlic-sie;6368887.html>, [dostęp: 16.10.2022].

¹⁵ Zob. DYBCIAK K., *Pisarz, który został papieżem. Twórczość Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, Warszawa, Instytut Pamięci Narodowej, 2020.

spiruje do podejmowania zagadnień łączących elementy różnych dyscyplin humanistycznych bliskich Papieżowi, tj. literaturoznawstwa, kulturoznawstwa, historii sztuki, historii, filozofii, teologii.

Tryptyk rzymski **na zajęciach literackich**

Poemat ukazał się w marcu 2003 roku, niedługo przed śmiercią Jana Pawła II. Wydano go w sześciu językach: polskim, niemieckim, włoskim, angielskim, hiszpańskim i francuskim. Jest to dzieło składające się z trzech części: pierwsza z nich nosi tytuł *Strumień*, druga – *Medytacje nad Księgą Rodzaju na progu Kaplicy Sykstyńskiej*, ostatnia zaś, nawiązująca do historii Abrahama, zatytułowana jest *Wzgórze w krainie Moria*. Właśnie od przyjrzenia się tytułowi całego zbioru, jego podtytułowi oraz tytułom poszczególnych części warto rozpocząć analizę tego dzieła. Oto bowiem wchodzące w skład *Tryptyku...* części otrzymały wspólny podtytuł: *Medytacje*, rozumiane jako rozważania, namysły, zagłębianie się w myślach, skupienia umysłu mające na celu samopoznanie, samodoskonalenie, a nawet kontakt z Bogiem¹⁶. Warto dodać, że terminem tym określa się też modlitwy i rozmyślenia religijne, a także wiersze o charakterze refleksyjnym. Podtytuł *Tryptyku...* pomaga zatem określić młodym czytelnikom cechy gatunkowe wchodzących w jego skład utworów oraz osobę mówiącą. Te dwa aspekty mogą z kolei stanowić punkt wyjścia w ich analizie. Medytacje, jak podkreślała Danuta Bienkowska, są stale obecne w twórczości Jana Pawła II, czego przykładem mogą być *Rozważania o śmierci czy Rozważania pomocne z poematu Pieśń o blasku wody*¹⁷. Teksty *Tryptyku...* należy zatem umieścić w „niezwykle ważnym dla europejskiego piśmiennictwa zbiorze dzieł medytacyjnych”¹⁸, których autorem jest kapłan teolog, filozof personalista. Wypowiada się on jednak nie jako ktoś wysoko postawiony w hierarchii kościelnej, ale człowiek kontemplujący prawdy wiary, usiłujący zobaczyć Boga w człowieku i naturze. Poprzez medytacje – jak pisał Cezary Ritter, powołując się na wypowiedź Jerzego Świącha – „wprowadza czytelnika w świat pytań i wewnętrznych zmaganiań bliskich każdemu, kto autentycznie pyta o racje swojej wiary”¹⁹. Stąd właśnie w poemacie tak wiele pytań o istotę Boga i Jego stosunek do człowieka.

Tryptyk... można omawiać w całości, wszystkie części kolejno, albo wybrać jedną z nich, np. niezwykle żywotną w kulturze historię Abrahama. Można czytać go linearnie, od początku, albo zaczynając od środkowej jego części, na co wskazuje tytuł poematu. Oto bowiem mamy do czynienia z utworem skomponowanym na wzór średniowiecznego lub renesansowego ołtarza, w którym część środkowa jest kluczem

¹⁶ *Medytacja*, [online], <https://sjp.pwn.pl/slowniki/medytacja.html>, [dostęp: 12.10.2022].

¹⁷ BIENKOWSKA D., *O znaczeniu słowa próg i niektórych cechach poezji Jana Pawła II (na materiale „Tryptyku rzymskiego”)*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 2004, nr 13, s. 262.

¹⁸ DYBCIAK K., *Karol Wojtyła a literatura*, Tarnów, Wydawnictwo Biblos, 1979, s. 35.

¹⁹ RITTER C., dz. cyt., s. 460.

do zrozumienia części bocznych²⁰. Poemat Jana Pawła II można czytać tak, „jakby się oglądało tryptyk – z centralną nieruchomą częścią i dwoma ruchomymi, zamykanymi skrzydłami”²¹. Nie jest to jednak teza powszechna, ponieważ – i tu ciekawostka – tytuł poematu nie pochodził pierwotnie od Jana Pawła II, ale został przez niego przyjęty zgodnie z sugestią Skwarnickiego. Praca nad *Tryptykiem*, poczynszy od jego części środkowej, nie ma zatem poparcia w zamysle autora.

Czytanie poematu od początku do końca uzasadnia z kolei teza, że – jak twierdzą badacze poetyckiej twórczości Papieża – myśl Autora rozwija się w *Tryptyku*... linearnie, a zawarte w nim przesłanie należy odkrywać stopniowo, od pierwszego do ostatniego wersu²². W pierwszej części utworu pojawiają się bowiem twierdzenia, które stanowią główną myśl pontyfikatu Jana Pawła II:

„Człowieka (...) nie można zrozumieć bez Chrystusa. A raczej: człowiek nie może sam siebie do końca zrozumieć bez Chrystusa. Nie może zrozumieć ani kim jest, ani jaka jest jego właściwa godność, ani jakie jest jego powołanie i ostateczne przeznaczenie. Nie może tego wszystkiego zrozumieć bez Chrystusa”²³.

Człowiek – rozpięty pomiędzy naturą a Bogiem, zdumiony i oszołomiony pięknem świata przyrody, zmienny i przemijający podobnie jak wszystko, co go otacza – podąża wzdłuż strumienia, poszukuje źródła, dąży do poznania Boga po to, by zrozumieć siebie, swoje powołanie i przeznaczenie. Drogę prowadzącą do źródła każdy człowiek ma przebyć w skupieniu i medytacyjnej refleksji. Powinien przy tym wykazać się cierpliwością i determinacją, a kiedy potrzeba „iść do góry, pod prąd” i nie ustępować.

Zacznijmy od źródła. Jego poszukiwanie, będące duchową potrzebą człowieka nie tylko wierzącego, nie jest czynnością łatwą. Wymaga stawiania pytań i podejmowania refleksji nad sensem oraz przeznaczeniem wszystkiego, co zostało stworzone. Wymaga pokonywania słabości fizycznych i duchowych: oporu ciała i niemocy umysłu²⁴. Wyzwała zdumienie nad sensem istnienia. Wydaje się, że, według Papieża, każdy człowiek w innym czasie i miejscu ma szansę odkryć swoje własne źródło, dzięki któremu odnajdzie spokój i spełnienie. Tym źródłem mogą być wartości lub cele życiowe, prowadzące do poznania siebie. Refleksja podejmowana na zajęciach literackich nie będzie zatem pozbawiona elementów wychowania aksjologicznego.

²⁰ Zob. ZBORALSKA M., *Jeśli chcesz znaleźć źródło... Antropologia „Tryptyku rzymskiego” Jana Pawła II*, „Ethos”, 2014, nr 1, s. 223.

²¹ GARBOL T., dz. cyt., s. 413.

²² RATZINGER J., *Komentarz teologiczny do „Tryptyku rzymskiego”*, (przeł. A.M. Wierzbicki), w: Wierzbicki A. M. (red.), *Wokół „Tryptyku rzymskiego” Jana Pawła II*, TN KUL, Lublin 2003, s. 30.

²³ JAN PAWEŁ II, *Nie można usunąć Chrystusa z historii człowieka (Homilia podczas Mszy św. na placu Zwycięstwa, Warszawa, 2 VI 1979)*, [W:] Weron E. SAC, Jaroch A. SAC (red.), *Jan Paweł II. Nauczanie papieskie*, t. 2 (1979), cz. 1, Pallotinum, Poznań 1990, s. 599.

²⁴ KIWKA M., *Źródło*, [online], <https://www.niedziela.pl/arttykul/17888/nd/Zrodlo>, [dostęp: 15.10.2022].

Źródło życia, o którym pisał Jan Paweł II, jest motywem, z którym młodzi ludzie zetknęli się zapewne w baśniach lub legendach. Przykłady mogą stanowić opowieść braci Grimmów o poszukiwaniu cudownej wody dla śmiertelnie chorego króla przez trzech jego synów czy zaczerpnięta z polskich legend historia Pietrka, który wyruszył w niebezpieczną podróż, by odnaleźć zagubionych braci i cudowną wodę dla chorej matki. W literaturze obecny jest zatem motyw uzdrawiającej wody, który można dostrzec również w poezji Papieża. Woda jest środkiem magicznym, przywracającym zdrowie, gojącym rany, odmładzającym²⁵, powodującym przemianę bohatera, wyjątkowym skarbem, dobrze strzeżonym przez potwory albo istoty podziemne. Żywa woda jest zazwyczaj lokowana w miejscach dostępnych tylko bohaterom o czystych sercach. Mogą ją pozyskać osoby o wielkiej odwadze, szlachetne i dobre²⁶. Pełnią oni funkcje poszukiwaczy wody²⁷, która niweluje istniejący w świecie brak lub niedostatek, najczęściej chorobę albo śmierć²⁸. O podobnym działaniu wody pisał Jan Paweł II. Źródło, którego poszukiwał, było ukryte wśród leśnych ostępów. Zgodnie z polską tradycją władzę nad wodą sprawował Bóg²⁹. Droga, którą musiał przebyć poszukiwacz, powodowała jego przemianę: stawał się spokojniejszy i dojrzały. Czerpanie ze źródła życia, umoczenie w nim warg dawało „odżywczą świeżość” (s. 511), przywracało siły duchowe. Podczas wędrówki poszukiwacz znajdował czas, by zachwycić się światem, przyjrzeć się wszystkiemu, co zostało stworzone, w ciszy, pomyśleć nad sobą, swoim życiem i sensem przemijania. O ile w baśniach i legendach woda leczyła głównie ciała i relacje międzyludzkie, o tyle u Papieża stanowiła lek dla duszy. „Żywa woda”, o której pisał, warunkowała rozwój życia duchowego, stanowiąc ekwiwalent cnoty, czystości i prawości³⁰.

Intrygującym (ze względu na nieprzemijające zainteresowanie uczniów literaturą fantasy³¹), a jednocześnie nieco ryzykownym (poemat nie jest utrzymany w stylistyce baśniowo-magicznej) pomysłem na uzupełnienie literackich rozważań na temat źródła życia może okazać się analiza obrazów dwóch współczesnych artystek, obecnych w mediach społecznościowych. Pierwszym z nich jest *Magiczne źródło* Eweliny Wasilewskiej.

²⁵ MAJER-BARANOWSKA U., *Żywa woda*, [w:] Bartmiński J. (red.), *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, t. I, Kosmos, cz. 2, *Ziemia, woda, podziemie*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1999, s. 235.

²⁶ Tamże, s. 235-236.

²⁷ PROPP W., *Morfologia bajki*, przeł. W. Wojtyga-Zagórska, Warszawa, Książka i Wiedza, 1976, s. 153-155.

²⁸ *Woda*, [w:] Wróblewska V. (red.), *Słownik polskiej bajki ludowej*, [online], <https://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=191>, [dostęp: 17.11.2022].

²⁹ MAJER-BARANOWSKA U., dz. cyt., s. 165.

³⁰ ŁAPIŃSKI J., *Woda – paradygmat cywilizacji, kultury i krajobrazu*, [w:] Myga-Piątek U. (red.), *Woda w przestrzeni przyrodniczej i kulturowej. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego T.II*, Sosnowiec, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Oddział Katowicki PTG, 2003, s. 351.

³¹ Zob. ZASACKA Z., *Czytelnictwo dzieci i młodzieży*, Warszawa, Instytut Badań Edukacyjnych, 2014. Wnioski Zasackiej sprzed kilku lat potwierdza raport Biblioteki Narodowej z 2022 roku: ZASACKA Z., CHYMKOWSKI R., *Stan czytelnictwa książek w Polsce w 2022 roku*, [online], <https://www.bn.org.pl/download/document/1688127220.pdf>, [dostęp: 18.07.2023].

Obraz nr 1. E. Wasilewska, *Magiczne źródło*, [online], <https://atart.com.pl/obraz/magiczne-zrodlo/>, [dostęp: 17.11.2022].

Patrząc na obraz, odnosi się wrażenie, że niezwykle trafnie odzwierciedla nastrój namalowany słowem w *Tryptyku*.... Oto „zewsząd przemawia/stworzony świat.../co razem z zatoką lasu/zstępuje w dół każdym zboczem” (s. 509). Widzimy pejzaż tak ukochany przez Ojca Świętego: w oddali majestatyczne szczyty gór, nad nimi niespokojne, pokryte chmurami niebo, bliżej różne warstwy roślinności, skupiska drzew. W centrum zaś znajduje się „srebrzysta kaskada potoku,/który spada z gór rytmicznie/niesiony swym własnym prądem...” (s. 509). Uczniowie mogą właściwie czytać poemat Papieża, patrząc na obraz Wasilewskiej. Można nawet zaproponować im „zapisanie” tego obrazu fragmentami tekstów Jana Pawła II.

Obrazem, który również stanowi istotny kontekst dla utworów Ojca Świętego, jest *Źródło życia* Kamili Byrdziak-Duraj. Od razu warto zwrócić uwagę na pewne podobieństwa: zarówno ten obraz, jak i wiersze Ojca Świętego są trudne do interpretacji, niepokojące, niejasne w odbiorze ze względu na spowijającą oba teksty kultury aurę tajemniczości. Artystka i Papież przenoszą odbiorcę do świata niezwykle, krainy ukrytej, niedostępnej, ale jednocześnie takiej, do której człowiek tęskni. Odbiorcę przyciąga zarówno niezwykle spokojny emanujący z tych tekstów kultury, jak i porządek świata w nich przedstawiony. Oba stanowią przykłady sztuki symbolicznej, służącej okiełznaniu sił natury, poznaniu ludzkiej natury i będącej narzędziem pojmowania tajemnic świata i Absolutu.

Tym, co łączy omawiane teksty kultury, jest niewątpliwie tytuł, który stanowi klucz semantyczny. U Papieża jest to strumień, u malarki – źródło. Słowa, które przychodzą na myśl podczas przyglądania się obrazowi Byrdziak-Duraj, to: tajemnica, niejasność, samotność, piękno, wyjątkowość, wyobraźnia artystyczna, czyli te określenia, które

z powodzeniem można odnieść do wierszy Jana Pawła II. Niełatwo zinterpretować zamysł autorki obrazu, ukazującej świat pokryty pajęczyną: ukryty, niedostępny, nie-naruszony. Być może wskazuje ona w ten sposób na trudność, jaka związana jest z poszukiwaniem i odnalezieniem życiodajnego źródła, o czym przecież pisał też Ojciec Święty. Być może nikt z ludzi tu jeszcze nie dotarł, bo źródło jest dobrze chronione. Przyroda osłania to, co najcenniejsze.

Obraz nr 2. K. Byrdziak-Duraj, *Źródło życia*, [online], <https://www.arte.fm/zrodlo-zycia/26724/preview/>, [dostęp: 17.11.2022].

Warto pokusić się o stwierdzenie, że przedstawione w centralnej części obrazu źródło, w którym odbija się światło słoneczne, może symbolizować ludzką duszę w jej cudownym skomplikowaniu: z jednej strony piękną i czystą jak wszystko stworzone przez Boga, z drugiej zaś niepozbawioną mroków, niejasności (zamglenia), konieczności podejmowania trudnych wyborów (kręte drogi w centralnej części obrazu), przykrytą pajęczyną codziennych trosk. Być może, podobnie jak w wierszach Papieża, pozostawiona samej sobie dusza tęskni do tego, w którym wszyscy „żyjemy, poruszamy się i jesteśmy” (s. 511).

Obrazy Wasilewskiej i Byrdziak-Duraj są przykładami nieskrępowanej zabawy wyobraźnią, sięgania po elementy baśniowe, budujące nastrojowy klimat niemalże żywcem wyjęty z powieści Johna R. R. Tolkiena albo filmów Petera Jacksona. Oba pejzaże zatopione są w atmosferze romantycznej niezwykłości: przedstawiają dzikie krajobrazy, odludne miejsca, świat ulokowany na pograniczu jawy i snu. Podobny nastrój stworzył w swoich wierszach Papież, tak chętnie i często odwołujący się do romantyzmu, traktujący elementy przyrody jako twory żywe, czujące, towarzyszące człowiekowi. Takie spojrzenie świadczyło o papieskim franciszkanizmie. W wierszu *Strumień* podkreślał bliskość łączącą człowieka i płynącą wodę: „Co mi mówisz górski strumieniu?/ w którym miejscu ze mną się spotykasz?/ ze mną, który także przemijam – /podobnie jak ty...” (s. 509).

*

Druga część *Tryptyku...* może stać się dla uczniów czymś w rodzaju wirtualnego spaceru po jednym z najważniejszych zabytków Pałacu Watykańskiego. Analizując z nastolatkami ten fragment poematu, nauczyciel – jak zachęcał Waclaw Oszajca – powinien stanąć z nimi na progu Kaplicy Sykstyńskiej i odbyć po niej wycieczkę pod duchowym przewodnictwem Jana Pawła II. Pisał:

Pierwsze, co nieuchronnie narzuci się oczom, to potężny fresk na ścianie ołtarzowej, a następnie kolebkowe sklepienie też pokryte freskami. Właśnie od nich Papież w *Tryptyku rzymskim* proponuje nam rozpocząć zwiedzanie kaplicy i medytowanie nad malowidłami Michała Anioła w połączeniu z Księgą Rodzaju, bowiem te dwa dzieła – jedno stworzone za pomocą pióra, drugie pędzla – nawzajem siebie dopowiadają. Dopiero w połączeniu sprawiają, że dzieje się cud, niewidzialne staje się dostępne w widzialnym³².

Istotne będzie w tym przypadku przekazanie uczniom kilku istotnych informacji o Kaplicy Sykstyńskiej i jej znaczeniu dla Ojca Świętego. Odbywało się w niej przecież konklawe, na którym został wybrany i zaaprobował ów wybór. Wybudowana została w latach 1477-1480 na polecenie papieża Sykstusa IV, który chciał udekorować ją tak, by podkreślała potęgę i nieprzemijalność Kościoła. Sprowadzono zatem grupę najlepszych renesansowych malarzy, którzy mieli wykonać dekoracje ścienne. Po uzgodnieniach z papieżem artyści stworzyli dwa cykle fresków: pierwszy poświęcony życiu Mojżesza, drugi – Jezusa. Część fresków uległa zniszczeniu podczas przygotowań do namalowania *Sądu Ostatecznego*.

Papież Sykstus IV zmarł, nie doczekawszy ukończenia wszystkich prac dekoratorskich, a jego następcy nie planowali zmian. Dopiero gdy prawie 20 lat później na tronie Piotrowym zasiadł Juliusz II (prywatnie bratanek Sykstusa IV), pojawiły się zmiany. Nowy papież postanowił zaprosić do współpracy Michała Anioła. Ich relacje nie były łatwe. Obrażony artysta opuścił Rzym po tym, jak Juliusz II odrzucił projekt grobowca zaprojektowanego przez Buonarottiego. Dopiero po kilku latach

³² OSZAJCA W., *Tryptyk przelomu wieków*, [online], <http://akcentpismo.pl/spis-tresci-numeru-32018/waclaw-oszajca-tryptyk-przelomu-wiekow/>, [dostęp: 16.10.2022].

Michał Anioł po raz drugi przyjął zlecenie. Papież sporo ryzykował, ponieważ artysta zawsze powtarzał, że jest rzeźbiarzem, a nie malarzem. A jednak po czterech latach (1508–1512) kłótni i gróźb zerwania współpracy oczom zebranych w kaplicy ukazało się kunsztowne dzieło. Na jej sklepieniu ujrzano dziewięć epizodów z Księgi Rodzaju³³.

Praca, którą wykonał Michał Anioł, była tak obciążająca fizycznie, że malarz zakończył ją z trwale uszkodzonym wzrokiem. Genialnego artystę renesansowego – jako tego, który wypisał Genesis „nie słowem, ale bogactwem/spiętrzonych kolorów” (s. 512) – wzywa Papież w pierwszym utworze tej części *Tryptyku*.... W związku z tym inspirująca dla uczniów może okazać się konfrontacja dwu artystów: artysty pędzla i artysty słowa. Byli ludźmi bardzo różnymi od siebie. Michał Anioł to genialny dziwak, oszpecony artysta prowadzący życie niespokojne, niepokorne, pełne namiętności i udręki, który wciąż wikłał się w intrygi i kłopoty, stronił od ludzi, wszędzie węsząc konkurencję i zdradę. Jan Paweł II natomiast był człowiekiem spokojnym, towarzyskim i pogodnym, choć charyzmatycznym. Połączyła ich tytaniczna, pełna zaangażowania praca oraz refleksyjność i pogłębiona duchowość. Obaj dużo od siebie wymagali. Obaj właśnie w sztuce upatrywali sposobu na przedstawienie wartości nieprzedstawialnej³⁴. Podobnie jak Buonarrotti, Papież poszukiwał w dziele malarskim „naddanych sensów, sfery duchowej”³⁵. Jak trafnie ujęła to Agnieszka Smaga: „Pierwszy próbował ująć te treści w plastyczną wizję, drugi starał się je odnaleźć i odczytać w literacki sposób”³⁶. Dialog między dziełem plastycznym i literackim miał pomóc w dotarciu do prawdy o Bogu, Jezusie i człowieku, unaocznić to, co ukryte.

Medytacje nad Księgą Rodzaju na progu Kaplicy Sykstyńskiej – uznawane przez niektórych literaturoznawców za główną i najważniejszą znaczeniowo część poematu – wpisują się w realizację szkolnych treści polonistycznych. Oto, wkraczając z młodymi w epokę renesansu, nauczyciele wprowadzają pojęcia antropocentryzmu i humanizmu. Tłumacząc ich znaczenie oraz uświadamiając młodym miejsce człowieka wśród innych bytów stworzonych przez Boga, przypominają jeden z najważniejszych tekstów kultury, za jaki uznawany jest fresk *Stworzenie Adama*. Na obrazie – przypomnijmy – widnieją dwie postacie: Bóg i pierwszy człowiek, których dłonie wyciągnięte są ku sobie. Ten gest tłumaczy się uczniom jako oznaczający symboliczne przekazanie człowiekowi Boskiej siły i natchnienia, podkreślający jego uprzywilejowane miejsce pośród innych istot.

³³ GIEDROJĆ M., *Wielu mistrzów Kaplicy Sykstyńskiej*, [online], <https://niezlasztuka.net/o-sztuce/wielu-mistrzow-kaplica-sykstynska/>, [dostęp: 18.11.2022].

³⁴ KUCZERA-CHACHULSKA B., *Pierwszy widzący (O części II „Tryptyku rzymskiego” – rozpoznania wstępne)*, „Roczniki Humanistyczne. Zeszyt specjalny w stulecie urodzin Karola Wojtyły – Jana Pawła II” 2020, nr 1, s. 95–104.

³⁵ SMAGA A., *Freski Michała Anioła i słowa Jana Pawła II*, „Pamiętnik Literacki” 2007, nr 4, s. 16.

³⁶ Tamże.

W utworze *Obraz i podobieństwo*, któremu warto przyrzeć się bliżej, pojawia się refleksja nad relacją: Bóg-Stwórca – człowiek z fresku – artysta – pierwsi ludzie. Podmiot liryczny przygląda się dziełu renesansowego twórcy i analizuje dwie jego płaszczyzny: to, co zostało na nim wypowiedziane wprost, mocą ludzkiego geniuszu i to, co niewidzialne dla ludzkiego oka, znane tylko Stwórcy. Osoba spoglądająca na fresk odwołuje się do historii XX wieku, której wydarzenia uznaje za przeczące faktowi stworzenia człowieka na obraz i podobieństwo Boże. Uczniowie mają tu do czynienia z liryką osobistą, która może stanowić uzupełnienie pracy nad freskiem albo dobry punkt wyjścia do rozważań nad istotą człowieczeństwa oraz widzeniem człowieka w kontekście literatury wojennej tak szczegółowo omawianej w szkole. W utworze pojawiają się słowa, które szczególnie należałoby poddać uczniowskiej refleksji:

Dlaczego o tym właśnie jedynym dniu powiedziano:
„Widział Bóg, że wszystko, co uczynił, było bardzo dobre”?
Czemu nie przeczą temu dzieje?
Choćby nasz wiek dwudziesty! I nie tylko dwudziesty!
A jednak żaden wiek nie może przesłonić prawdy
O obrazie i podobieństwie” (s. 514).

*

Jeśli natomiast polonista zechce pochylić się nad opisaną w ostatniej części *Tryptyku*... historią Abrahama, zobaczy w tekstach poetyckich Papieża człowieka, który wierzy Bogu, nawet wtedy, kiedy musi opuścić swoją ziemię i ruszyć w nieznaną. Kapłan-poeta próbuje wczuć się w przeżycia patriarchy. Opisuje główne wydarzenia z życia tego biblijnego bohatera: spotkanie z trzema przybyszami, radość z narodzin syna, błogosławieństwo, jakiego udzielił mu Pan, nakaz złożenia w ofierze Izaaka, wreszcie jego przymierze z Bogiem. Konstrukcja wypowiedzi w tej części tryptyku jest o tyle dziwna, że osoba mówiąca to relacjonuje bieżące zdarzenia z pozycji ich świadka, to zwraca się bezpośrednio do Abrahama, to przywołuje znane z Biblii słowa wypowiedziane przez Boga do patriarchy, to znów rejestruje zapis rozmowy starca z synem. To pomieszanie form wypowiedzi, wielogłosowość, zderzenie czasów utrudniają odbiór tekstów, dlatego też trzeba czytać je powoli, zwracając uwagę na to kto, o czym i do kogo w danym fragmencie mówi. Historia Abrahama i Izaaka jest jednak o tyle ważna, że staje się prologiem do wydarzeń opisanych na kartach Nowego Testamentu. Przywołane wydarzenie biblijne ma początek, ale nie ma zakończenia, co – jak pisała Joanna Ślósarska – można rozumieć dwojako: „w sensie podstawowym, historycznym (ujmując plan dziejów jako plan powszechny, w którym dokona się dopiero objawienie tajemnicy) oraz w sensie egzystencjalnym, dotyczącym każdej pojedynczej osoby, która podporządkowuje swoje doświadczenie wewnętrzne kontemplacji ofiary na wzgórzu w krainie Moria”³⁷.

³⁷ ŚLÓSARSKA J., „I odtąd wzgórze w krainie Moria stanie się oczekiwaniem”: (o trzeciej części „Tryptyku rzymskiego” Jana Pawła II), „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Polonica” 2008, nr 10, s. 194.

Jako konteksty dla papieskiej opowieści o Abrahamie mogą pojawić się inne teksty kultury, np. psalm oraz opowiadanie. Wzruszająca historia patriarchy znalazła swoje miejsce w utworze napisanym przez Zbigniewa Książka do muzyki Piotra Rubika, wydanym na płycie *Psalterz wrześnieowy* w 2007 roku. *Psalm Abrahama* zwięzłe i przystępnie przedstawia kluczowe wydarzenia z jego życia, takie jak zwątpienie w możliwość radości z potomka czy odwiedziny tajemniczych gości, wśród których był przecież sam Stwórca. Ciąg dalszy proroczego spotkania Abrahama z Bogiem i aniołami „w skwarze tamtego lata/w znoju przebytej drogi” prezentuje z kolei Gustaw Herling-Grudziński w opowiadaniu *Ofiarowanie*. Pisarz niejako uzupełnia to, co Biblia i utwory Papieża właściwie pomijają, choćby ze względu na swój specyficzny styl: zwięzły, konkretny, zawierający niedopowiedzenia i przemilczenia.

Herling-Grudziński – tworząc opowieść biblijną, jak wskazuje podtytuł jego utworu – ukazuje Abrahama, stuletniego starca, jako „wyschniętego i kruchego jak podłużna szczapa z drzewa rażonego piorunem”³⁸, a jednocześnie krzepkiego i żywotnego. Opisuje jego relacje z najbliższymi: wielką miłość do żony czy radość z syna, uwidaczniającą się we wspólnych z nim zabawach. Jednocześnie patriarcha po ludzku odczuwa lęk przed wyznaniem im prawdy o nakazie Boskim, który – jak przystało na introwertyka – dusi w sobie. Najbardziej interesujące w tym utworze są relacje Abrahama ze Stwórcą. Ich określenia budują „gorzkie” pole semantyczne: gorycz (Abraham nie mógł zrozumieć, dlaczego Pan nakazał zniszczyć Sodomę i Gomorę, skazując tyle istnień na śmierć), strach (przed tym, że Bóg może go nagle wezwać, przemówić do niego), zwątpienie (czy Pan dotrzyma obietnicy i czy starzy ludzie będą mieć potomka), niepewność (w związku w nieprzewidzianymi rozkazami Boskimi), niezrozumienie (Jego wyroków jednoczesną świadomością konieczności podporządkowania się im). Relacje te wpływają destrukcyjnie na funkcjonowanie rodziny patriarchy. Boży rozkaz przyczynia się bowiem zarówno do fizycznego, jak i duchowego rozłamu rodziny: Izaak zaczyna się bać porywczego ojca, a Sara czuje się odrzucona. Co ciekawe, Herling-Grudziński ukazuje historię Abrahama w dość dużej rozpiętości czasowej, a właściwie wiekowej: od czasów zniszczenia Sodom i Gomory, poprzez narodziny Izaaka i nakaz złożenia go w ofierze, śmierć Sary, założenie rodziny przez Izaaka, na czasach współczesnych kończąc. W ten sposób przybliży swój utwór współczesnemu czytelnikowi, jakim niewątpliwie może stać się nastolatek.

Abraham Herlinga-Grudzińskiego jest podobny do tego opisanego w wierszach Papieża: z jednej strony jest biblijnym bohaterem, pokładającym ufność w Panu, posłusznym, z drugiej strony zaś pełnym wątpliwości człowiekiem, zadającym pytania, nieznającym przyszłości. Jego misja, jak podkreślał Jan Paweł II, jest jednak ograniczona. W wierszu *Rozmowa ojca z synem w krainie Moria* znalazła się następująca wypowiedź podmiotu lirycznego, skierowana do patriarchy, a będąca zapowiedzią męczeńskiej śmierci Jezusa: „jest taka granica ojcostwa, taki próg, którego ty nie przekroczysz,/Inny Ojciec przyjmie tu ofiarę swego Syna” (s.522).

³⁸ HERLING-GRUDZIŃSKI G., *Ofiarowanie. Opowieść biblijna*, [W:] *Opowiadania zebrane*, t. 2, zebrał i oprac. Z. Kudelski, Warszawa, Wydawnictwo Czytelnik, 1999, s. 330.

*

Czynnikiem, który przemawia za czytaniem *Tryptyku...*, jest też jego objętość. Poemat nie jest długi, dlatego analiza nie powinna być zbyt uciążliwa i czasochłonna. Poszczególne utwory posiadają ponadto tytuły, które można potraktować jako słowa-klucze: zdumienie, źródło, obraz i podobieństwo, prasakrament, sąd. Określenia takie pojawiają się też w treści wierszy: człowiek, strumień, słowo, sens, przemijanie, góry, próg, przestrzeń. Słowem kluczowym jest nawet tytuł poematu, który Garbol określił „tryptykiem o Trójcy Świętej oraz o wierze, nadziei i miłości jako punktach orientacyjnych, wyznaczających drogę ludzkiej odpowiedzi na tajemnicę Boga”³⁹. Stosowanie słów-kluczy świadczy o ich szczególnej wartości dla autora. Są związane z jego rozumieniem wiary, rytmem życia, jakie prowadził, potrzebami, fascynacjami, wreszcie wartościami, które wyznawał. Jerzy Szymik nazwał je filarami poematu⁴⁰. Wokół nich może być budowana na zajęciach refleksja interpretacyjna. Ewa Porada poddała analizie leksem „człowiek”, byt, który jawi się w poezji Papieża jako niezwykle aktywny. Podejmuje szereg czynności intelektualnych i fizycznych: dziwi się, zdumiewa, zadaje pytania, poszukuje, przemija, odnajduje sens, odkrywa, poznaje, doświadcza, idzie pod prąd⁴¹.

Obecność słów-kluczy zbliża poezję Jana Pawła II do twórczości Cypriana Kamila Norwida, którego utworów Papież był znawcą i wiernym czytelnikiem. W wypowiedzi z okazji 180. rocznicy urodzin wieszczka podkreślał wartość jego spuścizny, emanującej światłem, pozwalającym zrozumieć sens bycia człowiekiem, chrześcijaninem, Europejczykiem i Polakiem, a także przynoszącej ukojenie i pokazującej sposób na przetrwanie trudnych czasów niesprawiedliwości i pogardy. Norwid był w opinii Polskiego Świętego poetą szalenie ważnym dla literatury nie tylko polskiej, ale i europejskiej, a przez to zasługującym na szacunek i uwagę nawet niewprawnych czytelników, twórcą głęboko humanistycznym, chrześcijańskim, obywatelem świata, którego kodeks aksjologiczny, oparty przede wszystkim na miłości i pracy, zakorzeniony był w wierze i ufności w Boga⁴².

Fascynacja Jana Pawła II twórczością Norwida nie była przypadkowa. Miłosz widział w nim romantyka, a popierający jego tezę Szymik konkludował: „w Janie Pawle II wydał swój późny, dorodny i uniwersalny owoc polski romantyzm; polski Papież był dziedzicem i kontynuatorem doświadczeń oraz języka Norwida i Mickiewicza, Słowackiego i Krasińskiego...”⁴³. Może zatem warto przyrzeć się utworom zamiesz-

³⁹ GARBOL T., dz. cyt., s. 416.

⁴⁰ SZYMIK J., *Dlaczego Papież pisał wiersze?*, [online], <http://ruda-parafianin.pl/janpawel/01oJanie/oja010.htm>, [dostęp: 14.10.2022].

⁴¹ Zob. PORADA E., *Antropologia „Tryptyku rzymskiego” Jana Pawła II*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny”, 2008, nr 2, s. 57-68.

⁴² Zob. MARZEC-JÓŹWICKA M., *Jan Paweł II wobec wartości. Miejsce wybranych tekstów Papieża Polaka w edukacji polonistycznej uczniów szkół ponadpodstawowych*, „Roczniki Humanistyczne. Zeszyt specjalny w stulecie urodzin Karola Wojtyły – Jana Pawła II”, 2020, nr 1, s. 539-555.

⁴³ SZYMIK J., dz. cyt.

czonym w *Tryptyku...* w kontekście światopoglądu romantycznego oraz cech poezji romantycznej, widocznych w twórczości Papieża Polaka. Świadczą o tym choćby emocjonalne wypowiedzi podmiotu lirycznego, osobisty charakter tej liryki, odwoływanie się do uczuć, intuicji, wiary, metafizyczna zaduma nad sensem istnienia, podejmowanie dialogu z Bogiem, wreszcie traktowanie świata natury jako elementu żywego, czującego, wrażliwego, który towarzyszy człowiekowi w jego ziemskiej wędrówce.

*

Po *Tryptyk rzymski*, co też warto uświadomić młodym, sięgali ludzie związani ze sztuką. Muzyczną interpretację utworów Papieża zaproponowali Stanisław Soyka, Włodek Pawlik, Adam Prucnal. Stały się one również inspiracją dla oratorium *Tu es Petrus*, skomponowanego przez wspomnianego wcześniej Rubika (utwory *Zdumienie*, *Tak bowiem Bóg*, *Strumień*). Z okazji kanonizacji Jana Pawła II powstała z kolei pieśń *Pod prąd*, wykonywana przez Wojciecha Waglewskiego, Adama Nowaka i Sebastiana Karpiel-Bułeckę, do której muzykę napisał Mateusz Pospieszalski. Wiersze Papieża recytowali wybitni aktorzy, m.in. Krzysztof Globisz, Artur Żmijewski oraz Krzysztof Kolberger, który stworzył narrację filmu wyreżyserowanego przez Marka Luzara. W obrazie, którego premiera miała miejsce w 2007 roku, wykorzystane zostały różne techniki animacji artystycznej (animowany rysunek, zdjęcia fresków z Kaplicy Sykstyńskiej, sceny z udziałem mimów), gdyż Luzar – jak tłumaczył w jednym z wywiadów – starał się przełożyć poetyckie słowo na język obrazów⁴⁴. Poezja Jana Pawła II znalazła zatem swoje miejsce również w popkulturze. Papież był przecież dla wszystkich.

Podsumowanie

W artykule pokazałam, że o *Tryptyku rzymskim* można rozmawiać z młodymi ludźmi na wiele sposobów, z zastosowaniem różnych metod pracy: filologicznej, komparatystycznej, strukturalnej, zagadnieniowej, egzegezy, analizy heurystycznej, słów-kluczy⁴⁵. Szczególnie istotne wydaje się dostrzeganie wartości samodzielnych wniosków młodych odbiorców oraz dawanie im możliwości szczerego wypowiedzania się na temat tych wierszy, co z kolei stanowi podstawy metody impresyjnej.

Edukacja literacka stwarza okazję do poznawania utworów poetyckich o różnym poziomie artystycznym. Młodzież poddaje analizie i interpretacji różne sposoby widzenia świata i człowieka. Nauczyciel powinien spróbować zaciekawić podopiecznych

⁴⁴ Luzar: film „*Tryptyk rzymski*” to osobiste obcowanie z myślą Jana Pawła II, [online], https://www.money.pl/archiwum/wiadomosci_agencyjne/pap/artukul/luzar;film;tryptyk;rzymiski;to;osobiste;obcowanie;z;mysla;jana;pawla;ii,77,0,228173.html, [dostęp: 17.10.2022].

⁴⁵ Nazwy wymienionych metod znalazły się w pracach Karola Lausza oraz Stanisława Bortnowskiego. Zob. LAUSZ K., *Podstawowe problemy współczesnej metodyki literatury*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1970; BORTNOWSKI S., *Jak uczyć poezji?*, Warszawa, Stentor, 1998.

również takim rodzajem poezji, która jest głęboko zakorzeniona w Biblii, będącej jednym z fundamentów kultury i cywilizacji europejskiej. To ona, jak zauważył Krzysztof Biedrzycki, kształtuje cywilizacyjną tożsamość i wspólnotową pamięć. Daje też wzory do tworzenia własnej, indywidualnej opowieści, która „służy kreacji niezależnego, świadomego siebie »ja«”⁴⁶. Wspólnie z młodymi warto poszukiwać słów, fraz, fragmentów, które mogą stać się drogowskazami, zainspirować, wesprzeć w trudnych chwilach. Jan Paweł II – jako twórca niedoskonały, ale prawdziwy – może dzięki temu stać się nastolatkom bliższy i droższy, dzięki temu, że tworzył – zmęczoną już ręką – teksty osobiste i ciepłe, ukazujące Boga takiego, jak on Go widział.

Nie potrzeba podczas rozmów na temat tej poezji wielkich słów. Wystarczy wyobrazić sobie pogodzonego z przemijaniem człowieka o łagodnym obliczu, pochylonego nad kartką papieru w ciszy swojego gabinetu gdzieś z dala od ojczyzny, który medytuje o Bogu nie rozumem – choć nie można mu przecież odmówić wyjątkowej erudycji – ale sercem i emocjami. Pisał, bo miał taką potrzebę, bo pragnął pokazać swojego Boga ludziom w każdym wieku. Poprzez poezję kontemplował tajemnice wiary, piękna natury, Boga i człowieka. Poprzez poezję ewangelizował. Dla Ojca Świętego, jak dodawał Skwarnicki, „cała ziemia jest święta i cała jest »mieszkaniami Boga«”⁴⁷. To zupełnie nowy sposób spojrzenia na Papieża Polaka – z którego czyni się niejednokrotnie postać koturnową – poprzez poezję, będącą szczególnym rodzajem modlitwy. Inaczej niż na lekcjach religii, inaczej niż w kościele, inaczej niż poprzez poważne artykuły naukowe czy liczne biografie Świętego. Papież jawi się w tych tekstach, pomimo zaawansowanego wieku i życiowego zmęczenia, jako osoba aktywna, zaangażowana, poszukująca, która nie poucza, nie moralizuje, ale daje świadectwo o prawdach, wypływających z rozpoznania charakteru relacji pomiędzy człowiekiem i Bogiem, opartej na szczególnej więzi, zaufaniu i miłości. Jego osobisty testament, jak czasem określany jest *Tryptyk...*, to poetycki zapis szczególnego kontaktu z niewypowiedzianym Bogiem.

Czego zatem w takiej sytuacji może się obawiać nauczyciel literatury? Nie musi przecież wszystkiego rozumieć, bo poety całkiem zrozumieć się nie da. Nie musi wszystkiego uczniom wyjaśniać, bo poezję trzeba poczuć samemu, a jej odbiór – jak zaznaczyłam wcześniej – jest sprawą bardzo indywidualną. Wystarczy, by wbrew wszelkim intelektualnym wątpliwościom i tendencjom współczesnym, które – jak pisał Rafał Chabasiński – czynią z Jana Pawła II plemiennego idola, „dookoła którego część naszego społeczeństwa próbuje zbudować swoją tożsamość”⁴⁸, pochylił się wraz z nastolatkami nad tekstami Papieża, który u schyłku życia tak wiele jeszcze powie-

⁴⁶ BIEDRZYCKI K., *Dlaczego musimy pytać o fundamenty? Kłopoty z inicjacją do kultury antycznej i biblijnej*, [W:] Biedrzycki K., Jaskółowa E. (red.), *Fundamenty czy fundamentalizm? Antyk grecko-rzymski i Biblia w szkole*, Warszawa, Instytut Badań Edukacyjnych, 2015, s. 11.

⁴⁷ SKWARNICKI M., dz. cyt., s. 20.

⁴⁸ CHABASIŃSKI R., *Papież niczym Lenin. Przemysław Czarnek chce, by papieskie encykliki stanowiły integralną część nauczania wielu przedmiotów i zagadnień*, [online], <https://bezprawnik.pl/encykliki-papieskie/>, [dostęp: 15.10.2022].

dział świata o obecności Boga w naturze i ludziach. Tę poezję, która pisana była – jak wcześniej podkreśliłam – sercem, tak trzeba odbierać i tak o niej mówić: prosto, bez zbędnych uniesień, tolerując jej filologiczne niedoskonałości i przywołując bliskie Ojcu Świętemu konteksty nauk humanistycznych.

Nauczyciel nie zbuduje ani nie utrzyma autorytetu Jana Pawła II na fałszywych zachwytach nad jego twórczością. Młodzi ludzie są niezwykle wyczuleni na prawdę, również tę artystyczną. Prawda stanowi dla nich jedną z najważniejszych wartości i jest we współczesnym świecie, pełnym sztuczności, fasadowości i hipokryzji, jak powiew świeżego powietrza. Często jej poszukiwanie – jak głoszą słowa motto niniejszego artykułu – wymaga pójścia w górę, pod prąd, czyli przeciwstawienia się komuś lub czemuś, wyrażenia własnego zdania, obrony pewnych wartości. Wielu młodych ludzi: odważnych, pewnych siebie, gotowych na wyzwania chce podążać drogą prawdy. Jan Paweł II ma szansę po raz kolejny zostać ich przewodnikiem.

Bibliografia

- BARTMIŃSKI J. (red.), *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, t. I, Kosmos, cz. 2, Ziemia, woda, podziemie, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1999.
- BIEDRZYCKI K., *Dlaczego musimy pytać o fundamenty? Kłopoty z inicjacją do kultury antycznej i biblijnej*, [w:] Biedrzycki K., Jaskółowa E. (red.), *Fundamenty czy fundamentalizmy? Antyk grecko-rzymski i Biblia w szkole*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2015, s. 9–16.
- BIEŃKOWSKA D., *O znaczeniu słowa próg i niektórych cechach poezji Jana Pawła II (na materiale „Tryptyku rzymskiego”)*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 2004, nr 13, s. 261–271.
- BORKOWSKI A., *Trudny dialog człowieka i Księgi. Jan Paweł II: „Tryptyk rzymski”*. Medytacje, s. 15, <https://repozytorium.uph.edu.pl>, [dostęp: 12.10.2022].
- BORTNOWSKI S., *Jak uczyć poezji?*, Stentor, Warszawa 1998.
- CHABASIŃSKI R., *Papież niczym Lenin. Przemysław Czarnek chce, by papieskie encykliki stanowiły integralną część nauczania wielu przedmiotów i zagadnień*, <https://bezprawnik.pl/encykliki-papieskie/>, [dostęp: 15.10.2022].
- DYBCIAK K., *Karol Wojtyła a literatura*, Wydawnictwo Biblos, Tarnów 1979.
- DYBCIAK K., *Pisarz, który został papieżem. Twórczość Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2020.
- GARBOL T., *Tryptyk – nie tylko – rzymski*, „Ethos” 2003, nr 1–2, s. 413.
- GIEDROJĆ M., *Wielu mistrzów Kaplicy Sykstyńskiej*, <https://niezlasztuka.net/o-sztuce/wielu-mistrzow-kaplica-sykstynska/>, [dostęp: 18.11.2022].
- HERLING-GRUDZIŃSKI G., *Opowiadania zebrane*, t. 2., zebrał i oprac. Kudelski Z., Wydawnictwo Czytelnik, Warszawa 1999.
- IGIELSKA B., *Nowa lista lektur – jeszcze większy nacisk na religię i patriotyzm*, <https://www.prawo.pl/oswiata/lista-lektur-2021-r-wywiad-z-pawlem-leckim,508829.html>, [dostęp: 12.10.2022].
- Jan Paweł II a pedofilia*, <https://jp2online.pl/publikacja/jan-pawel-ii-a-pedofilia;UHVibGljY-XRpb246OTA=>, [dostęp: 18.07.2023].

- KIWKA M., Źródło, <https://www.niedziela.pl/artukul/17888/nd/Zrodlo>, [dostęp: 15.10.2022].
- KUCZERA-CHACHULSKA B., *Pierwszy widzący (O części II „Tryptyku rzymskiego” – rozpoznanania wstępne)*, „Roczniki Humanistyczne. Zeszyt specjalny w stulecie urodzin Karola Wojtyły – Jana Pawła II” 2020, nr 1, s. 95–104.
- LAUSZ K., *Podstawowe problemy współczesnej metodyki literatury*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1970.
- Luzar: film „Tryptyk rzymski” to osobiste obcowanie z myślą Jana Pawła II, https://www.money.pl/archiwum/wiadomosci_agencyjne/pap/artukul/luzar;film;tryptyk;rzymski;to;osobiste;obcowanie;z;mysla;jana;pawla;ii,77,0,228173.html, [dostęp: 17.10.2022].
- MAJMUREK J., *Tuszowanie pedofilii to najmniejszy problem z Janem Pawłem II*, <https://krytykapolityczna.pl/kraj/tuszowanie-pedofilii-problem-z-janem-pawlem-ii/>, [dostęp: 18.07.2023].
- MARZEC-JÓŹWICKA M., *Jan Paweł II wobec wartości. Miejsce wybranych tekstów Papieża Polaka w edukacji polonistycznej uczniów szkół ponadpodstawowych*, „Roczniki Humanistyczne. Zeszyt specjalny w stulecie urodzin Karola Wojtyły – Jana Pawła II” 2020, nr 1, s. 539–555.
- MYGA-PIĄTEK U. (red.), *Woda w przestrzeni przyrodniczej i kulturowej. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego T.II*, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Oddział Katowicki PTG, Sosnowiec 2003.
- OSZAJCA W., *Tryptyk przełomu wieków*, <http://akcentpismo.pl/spis-tresci-numeru-32018/waclaw-oszajca-tryptyk-przelomu-wiekow/>, [dostęp: 16.10.2022].
- PILCH A., *Kierunki interpretacji tekstu poetyckiego. Literaturoznawstwo i dydaktyka*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2003.
- PORADA E., *Antropologia „Tryptyku rzymskiego” Jana Pawła II*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 2008, nr 2, s. 57–68.
- PROPP W., *Morfologia bajki*, przeł. W. Wojtyga-Zagórska, Książka i Wiedza, Warszawa 1976.
- PRUSZCZYŃSKI R., *Ojczy, nie pisz*, <https://xiegareria.pl/artykuly/felieton/ojczy-nie-pisz/>, [dostęp: 16.10.2022].
- RITTER C., *„Tryptyk Rzymski” – pierwsze interpretacje. Sesja wokół „Tryptyku Rzymskiego”, Lublin, KUL, 10 IV 2003. Sprawozdania*, s. 459–461, https://dlibra.kul.pl/Content/32439__Ritter--C..., [dostęp: 12.10.2022].
- SMAGA A., *Freski Michała Anioła i słowa Jana Pawła II*, „Pamiętnik Literacki” 2007, nr 4, s. 5–19.
- SOCHOŃ J., *Natura – kultura – widzenie Jana Pawła II. Poszukiwanie Początku*, <https://www.recogito.eu/natura-kultura-widzenie-jana-pawla-ii-poszukiwanie-poczatku/>, [dostęp: 14.10.2022].
- STANOWSKA-CICHOŃ B., *Tryptyk rzymski JP 2 – medytacje*, <http://communiocrucis.pl/2011/01/31/tryptyk6/>, [dostęp: 12.10.2022].
- STEMPIN A. A., *Karol. Człowiek, który nie był wyjątkiem. O odpowiedzialności Jana Pawła II za tuszowanie pedofilii*, <https://oko.press/karol-czlowiek-ktory-nie-był-wyjatkkiem-o-odpowiedzialnosci-jana-pawla-ii-za-tuszowanie-pedofilii>, [dostęp: 18.07.2023].
- SZYMIK J., *Dlaczego Papież pisał wiersze?*, <http://ruda-parafianin.pl/janpawel/01ojanie/oja010.htm>, [dostęp: 14.10.2022].

- ŚLÓSARSKA J., „*I odtąd wzgórze w krainie Moria stanie się oczekiwaniem*”: o trzeciej części „Tryptyku rzymskiego” Jana Pawła II, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica” 2008, nr 10, s. 185–197.
- WERON E. SAC, JAROCH A. SAC (red.), *Jan Paweł II. Nauczanie papieskie*, t. 2, cz. 1, Pallotinum, Poznań 1990.
- WIERZBICKI A. M. (red.), *Wokół „Tryptyku rzymskiego” Jana Pawła II*, TN KUL, Lublin 2003.
- WOJTYŁA K., *Poezje, dramaty, szkice*. JAN PAWEŁ II, *Tryptyk rzymski*, wstęp M. SKWARNICKI, wybór i układ z upoważnienia autora Skwarnicki M., Turowicz J., Wydawnictwo Znak, Kraków 2004.
- WRÓBLEWSKA V. (red.), *Słownik polskiej bajki ludowej*, <https://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=191>, [dostęp: 17.11.2022].
- ZASACKA Z., *Czytelnictwo dzieci i młodzieży*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014.
- ZASACKA Z., CHYMKOWSKI R., *Stan czytelnictwa książek w Polsce w 2022 roku*, <https://www.bn.org.pl/download/document/1688127220.pdf>, [dostęp: 18.07.2023].
- ZBORALSKA M., *Jeśli chcesz znaleźć źródło... Antropologia „Tryptyku rzymskiego” Jana Pawła II*, „Ethos” 2014, nr 1, s. 221–238.
- ZIĘBA M., *Nie potrzeba pomników z kamienia. 10 lekcji Jana Pawła II*, <https://wszystkocoinajwazniejsze.pl/o-maciej-zieba-op-nie-potrzeba-pomnikow-z-kamienia-10-lekcji-jana-pawla-ii/>, [dostęp: 15.10.2022].

On John Paul II's *Roman Triptych* with young readers

Abstract: The article reflects on John Paul II's *Roman Triptych*. The poem was included in the list of reading proposed for high school students. The text shows various ways of analyzing the poems contained in it, including: interpretation of the title and subtitle, determining the features of poetry, researching the structure of the poem, searching for keywords and building semantic fields around them, recalling literary, philosophical, historical and theological. By reading and considering the pieces of the *Roman Triptych*, teenagers have a chance to get to know better and maybe even rediscover the Holy Father as an artist of the word, priest, educator and guide in the world of values. In the poems, John Paul II describes his vision of God and man, nature and art. He contemplates and explains the Bible, bears witness to the truths arising from recognizing the nature of the relationship between man and God, based on a special bond, trust and love.

Keywords: axiological education, romantic poetry, meditation, the story of Abraham, frescoes by Michelangelo, poetry of John Paul II

DOI: <https://doi.org/10.34864/heteroglossia.issn.2084-1302.nr15.art1>